

УДК 391.4:746.
2/.4](477.87)

DOI:10.30857/2617-
0272.2020.4.8.

КОЗАКЕВИЧ О. Р.

Інститут народознавства Національної академії наук України

МЕРЕЖИВО І В'ЯЗАННЯ У ДЕКОРІ БОЙКІВСЬКОГО ВБРАННЯ: ЕТНОЛОКАЛЬНІ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ

Мета: проаналізувати художньо-стильові характеристики оздоблення народного вбрання Бойківщини, мереживного й в'язаного декору зокрема, завдяки якому компоненти одягу набували унікальних локальних ознак.

Методологія. Методологічною основою є принцип системного підходу та комплексного дослідження. Для вивчення предмета дослідження застосовано порівняльно-історичний та типологічний методи. Аналіз художніх особливостей мереживного та в'язаного декору здійснено з використанням мистецтвознавчого методу, а саме – методу формального аналізу і, частково, образно-стилістичного.

Результати. На основі опрацьованих артефактів з музейних збірок, результатів польових розвідок та аналізу наукових джерел визначено основні типологічні групи й типи виробів на Бойківщині. Визначено текстильні техніки та технологічні прийоми виготовлення декору. Проаналізовано художньо-стильові характеристики в'язання і мережива в одязі бойків з урахуванням взаємовпливів культур сусідніх етносів. З'ясовано, що ажурний декор переважно розповсюджений в жіночих головних уборах, поясну вбранні, сорочках. У виготовленні ажурних оздоб застосовували текстильні техніки «брання», плетіння, в'язання гачком та різноманітні технічні прийоми. В'язання спицями, гачком та «плетіння на лабі» використовували у виготовленні рукавиць, нараквиць, шкарпеток-панчіх. У народному вбранні бойків побутовали плетені пояси «по стіні», які не були поширені в лемків, а на Гуцульщині – здебільшого на гуцульсько-покутському пограниччі. За художньо-стилістичними особливостями можна виокремити жіночі очіпки (мереживні денця), ажурні орнаменти на жіночих сорочках Закарпатської Бойківщини, оздоблення нижніх країв «запасок» тороками «макrame». Утім, навіть в межах окремих осередків етнолокальні та мистецькі характеристики мережива і в'язання відрізнялися унікальними ознаками.

Наукова новизна дослідження полягає у введенні в науковий обіг матеріалів про бойківське народне вбрання, зразків мережива та в'язання, що розкривають художнє розмаїття народного вбрання та текстилю Бойківщини.

Практична значущість. Дослідження дозволяє розширити знання про традиційний одяг бойків, його декор та текстильне виробництво зокрема. Надано відомості про осередки виготовлення окремих типів вбрання із застосуванням ажурного і в'язаного оздоблення, що доповнює джерела вивчення народного вбрання Бойківщини.

Ключові слова: Бойківщина; оздоблення; ажур; мереживо; народний одяг; в'язання; текстильні техніки; пограниччя; етнокультурні впливи; локальні ознаки; традиція.

Вступ. На Бойківщині художні ознаки мереживних і в'язаних виробів формувалися й розвивалися у контексті народного вбрання та текстилю. Утім бойківська традиційна ноша, як, зрештою, гуцульська, лемківська, поліська чи опільська, видозмінювалася під впливом соціокультурних й етнолокальних факторів, особливостей пограниччя, місцевих звичаїв та естетичних уподобань населення. Низка

чинників уможлилювала розвиток текстилю та одягу, окремі ж впливали негативно на народну «уберю», про що писали на шпальтах друкованих видань ще наприкінці XIX – першій третині XX ст.: «Ріст техніки та боротьба економічна... не позістали без впливу на наше село. Давня народня ноша, поволи уступає місце міщанському одягові»; «...народня ноша модернізується; кустарний промисл

підпадає під несподівані впливи» [1]. Упродовж ХХ ст. деякі компоненти бойківського вбрання вийшли з ужитку зовсім чи суттєво видозмінилися, натомість поширилися нові форми міської одягу; декор зазнав трансформації через орнамент та колористику, а текстильні техніки часто впливали на художньо-стильові характеристики оздоблення. Зазвичай спершу зміни торкалися народної носі місцевостей, розташованих поблизу великих міст, осередків промислового виробництва та освіти, звідкіля проникали нові віяння моди й технічного прогресу. Певною мірою на етнолокальні ознаки вплинули історичні фактори, що найбільше проявилось в одязі західних теренів Бойківщини (тепер – території Польщі). Утім синтез традиції і новаторства, селянського та міського, «свого» й «запозиченого» уможливило створити високомистецькі зразки декору – мереживного та візерунчастого, який певною мірою був художнім акцентом або підкреслював конструктивні ознаки компонентів одягу.

Аналіз попередніх досліджень. Мереживо і в'язання на Бойківщині розглядали в контексті народного вбрання та текстилю – головно як оздоблення [2]. Здебільшого це – спорадичні згадки, описові фрагменти (за винятком більш ґрунтовних розвідок кількох авторів. – О.К.) в етнографічних працях кінця ХІХ – половини ХХ ст. [3–5]. Від середини ХХ ст. українські та зарубіжні дослідники більш ретельно вивчають етномистецькі особливості народного одягу, бойківського зокрема [6; 7]. З-поміж низки публікацій та монографій дещо змістовніша інформація про мереживні бойківські очіпки міститься в дослідженнях Л. Бурачинської [8], Г. Стельмашук [9], Н. Кляшторної [10]; світлини бойківських типажів міжвоєнного періоду авторства Р. Райнфуса [11] візуалізують народний одяг окресленого періоду, з-поміж яких особливо цікаві зображення чепців. Утім, комплексне

вивчення мережива і в'язання в декорі традиційного вбрання бойків відсутнє, що підкреслює актуальність дослідження. Авторка цієї публікації апробувала низку власних наукових розвідок з окресленої проблематики, які базуються на польових матеріалах та музейних артефактах [12–18].

Постановка завдання. Завданнями дослідження є аналіз етнолокальних і художніх особливостей мереживного та в'язаного декору в бойківському одязі кінця ХІХ – початку ХХІ ст.; визначення типологічних груп вбрання, в яких використовували такі оздоблення; окреслення унікальних мистецьких характеристик артефактів з урахуванням впливів культурних взаємовпливів.

Результати дослідження. Мереживо характеризується ажурним орнаментальним тлом, яке створюється різноманітними техніками і технологічними прийомами: в'язання, плетіння на кроснах (сітчасте плетіння), вузликоче в'язання, вишивка тощо. В'язання – текстильна техніка виготовлення спицями й гачком виробів щільної та ажурної структури.

Письмові згадки про в'язання на теренах етнографічної Бойківщини походять з кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.¹ – у контексті цехового та мануфактурного виробництва [19; 20]. У традиційному, більш консервативному, сільському середовищі в'язані і мереживні компоненти одягу – шарпетки, рукавиці, пояси, очіпки – виготовляли переважно для власного вжитку до початку ХХ ст., що особливо характерно для віддалених і гірських місцевостей. Однак, упродовж першої третини ХХ ст. розвиток торгівлі та місцевого текстильного виробництва впливає на асортимент народних виробів: застосовують нові матеріали,

¹ Це датування базується на доступних опрацьованих джерелах. Можливо, хронологічні рамки мінятимуться від результатів наступних наукових розвідок, під час яких буде зафіксовано нові дані.

засоби виготовлення і способи декорування, зрештою, поступово змінюється їхня функція. Часто «модне» вбрання, мереживо «на замовлення» – панчохи та оздоблення – в'язали спицями й гачком єврейські жінки, які жили у сільській місцевості і досконало володіли рукомеслом. Вироби були якісні, недорогі, тому користувалися попитом у місцевого населення. Принагідно за відповідну плату єврейки навчали бойкинь кравецтва, шиття, в'язання [21].

Упродовж 1920–1930-х рр. на Бойківщині активізувалися українські фахові сили. В містечках та селах (Болехів, Хирів, Верхнє Синьовидне, Стара Сіль, Верхнє Висоцьке, Устрики Дольні та ін.) поширюються спеціалізовані курси власне для українського жіноцтва, влаштовані «Союзом Українок», «Просвітою», «Українським Народним Мистецтвом», «Працею Жінок», «Сільським Господарем». Інструкторки провадили пересувні (мандрівні) курси з шиття, в'язання, мережива, кравецтва, білизнярства, ведення домашнього господарства. Відповідно, у традиційному побуті селян поширюються вироби «міської моди» – светри, камізельки, мереживо для оздоблення постільної і столової білизни, панчішки, рукавиці тощо [17; 18].

Під час війни та у повоєнні роки у селянському середовищі вироби не вирізнялися художніми характеристиками, оскільки їх виготовляли для утилітарних потреб, «бо бідно було». Поширення від 1950-х рр. промислового асортименту теж не сприяло розвитку місцевих ремесел та негативно вплинуло на народне вбрання. У другій пол. XX ст. традиції дотримувалися здебільшого лише старші люди, натомість молодь надавала перевагу міському вбранню. Упродовж 1950–1980-х рр. на Бойківщині популяризується мереживне оздоблення інтер'єрних тканин – за рахунок технік в'язання гачком і вузликового плетіння («макrame») та недорогої сировини

такий спосіб декору стає доступним різним верствам населення. Рівночасно сільські майстрині часто залучали поєднували традиційні зразки та схеми, запозичені з «модних» журналів («Радянська жінка», «Крестьянка», «Краса і мода», «Вязание», «Мода»), що вплинуло на художню стилістику виробів: вони втратили локальні ознаки [14].

Для Бойківщини характерно кілька технік та технічних прийомів виготовлення в'язаних та мереживних артефактів: плетіння (на формі, на «лабі»), плетіння на кросенцях (сітчасте плетіння), плетіння по стіні, в'язання гачком, в'язання спицями.

Плетіння на формі («лабі», «дощці», «на верстатіку») побутувало на Бойківщині впродовж XIX – першої половини XX ст.; поширене також на Покутті, Лемківщині [22, С. 34–41], в гірських районах сучасних Польщі та Словаччини. Для плетіння рукавиць необхідно дві дерев'яні форми: велика – для основної частини виробу, маленька – для великого пальця. Більша за розміром «лаба» складалася з двох деталей: 1) плоскої, видовженої, дещо з заокругленим верхом з надсічками («по ребру»), і руків'ям у нижній частині; 2) поперечної, теж з надсічками по усьому зовнішньому периметру. Розміри масивнішої форми залежали від того, для кого призначалися вироби. Однак і по довжині, і по ширині дерев'яна «лаба» була дещо більшою за природний розмір руки, оскільки виплетена рукавиця після зняття з «верстатика» давала усадку (іл. 1). Плетіння на кросенцях, сітчасте плетіння, брання – давня текстильна техніка, яка впродовж XIX – початку XX ст. була розповсюджена на Українському Поліссі, Волині, Західному Поділлі, Опіллі, Слобожанщині, зокрема у країнах Балтії та Скандинавії, Білорусі, Чехії, Словаччині, Польщі. Особливістю цієї техніки є те, у процесі плетіння полотнище формується (дублюється) одночасно з двох протилежних кінців з ниток, закріплених на рамі. Виріб виконували на спеціальних

рамах-кросенцях: нитки верхнього та нижнього шару почергово перевивалися між собою, утворюючи візерунок, ідентичний з лицевої та виворітної сторони. На рамі майстрині вертикально намотували нитки, перекручуючи їх пальцями відповідно до візерунка. Ряд фіксували за допомогою палички-спиці. Роботу закінчували посередині полотнища, яке з обох кінців було ідентичним, і з'єднували гачком. На Бойківщині (Сколівщина, Воловеччина, Міжгірщина) сітчасте плетіння було поширене майже до середини ХХ ст. [23].

Для в'язання застосовували гачок («гиклірка», «крючок», «ключка»): до середини ХХ ст. – дерев'яний, згодом – пластмасовий та металевий. На щільність та якість виробу мали вплив товщина гачка і пряжі. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у багатьох селах «гиклюванням», «гикльованям» займалися чоловіки. Однак від 1920–1930-х рр. це стало жіночим рукометом. В'язання спицями («іглицями», «глицями», «шпицями», «яглицями») розповсюдилося від початку ХХ століття. У сільських умовах замість спеціальних спиць часто використовували металеві з «р'єверів», дрiт тощо.

За сукупністю типологічних та художніх ознак виділяються вироби Східної, Центральної і Західної Бойківщини, чи, наприклад, окремі осередки. На Бойківщині в'язані й мереживні вироби (компоненти та оздоблення) були поширені в одязі: головні убори (очіпки, хустини), наручні доповнення (рукавиці, зрідка нарукавники), доповнення до взуття (шкарпетки, штуци), пояси й оздоблення (мереживо, шнури, китиці, кутаси, тороки) [24] – та в інтер'єрних тканинах: скатертини, серветки, мереживні оздоби обрусів, простирадл, рушників.

Упродовж ХІХ – першій половині ХХ ст. на Бойківщині мереживо використовували для виготовлення жіночих головних уборів – очіпків («чепець», «чипець», «чiпiець», «очiпiець» «чупець», «каптур») –

визначальний маркер сімейного стану та обов'язковий атрибут заміжні. Наречену «чiпчили» під час весілля: волосся коротко обтинали або туго скручували в кіски, закладали під «кибалку», поверх якої закладали очіпок. Після цього обряду жінка вже не мала права ходити з непокритою головою і «світити» волоссям. За давнім звичаєм очіпок, у якому жінка брала шлюб, залишався їй «на смерть» [14, с. 1126].

Очіпки з ажурною основою були поширені практично в усіх селах Бойківщини, однак відрізнялися матеріалом, техніками виготовлення та оздобленням. Упродовж ХІХ – на початку ХХ ст. плели вручну, голкою, на кроснах (техніка брання), в'язали гачком, зрідка – спицями.

Вірізняються мереживні очіпки з Турківського (сс. Карпатське, Ботелка Верхня, Ботелка Нижня, Шандровець, Вовче, Верхня Яблулька, Либохора, Бітля, пограничні села на території сучасної Польщі) та Старосамбірського (сс. Мшанець, Стара Сіль) р-нів Львівської обл. [4; 23; 25]. Вироби з цього осередку збереглися у повсякденні до початку ХХІ ст., що є досить рідкісним явищем: жінки тримали їх «на смерть». Основу чiпця робили з червоного полотна або сукна у вигляді високої (10–12 см) шапочки, тiм'яну частину – з сітки у формі кола чи наближену до прямокутної. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. сітку виплітали вручну з льняних ниток натурального кольору, у першій половині ХХ ст. денце вив'язували гачком з пряжі зеленого кольору різних відтінків. З поширенням промислових тканин замість плетива у вигляді сітки пришивали шматок зеленого трикотажу, виготовленого на трикотажному обладнанні (середина – 70-і рр. ХХ ст.). Це впливало на ажурність виробу: різномасштабні просвіти-комірки, плетені чи в'язані гачком, були частиною декору, трикотажне щільне полотно такого ажурі створити не могло [15].

У південній частині Самбірського та в окремих селах Старосамбірського р-ну

(сс. Бірчиці Нові, Бірчиці Старі, Ковиничі, Садковичі, Береги, Чернихів, Ваньковичі, Баранівці, Бусовиська, Берестяни, Тисовиця, Букова, П'ятниця, Велике, Тур'є) наприкінці XIX – початку XX ст. у жіночому вбранні поширені мереживні чепці («чупе́ць», «чупо́к»), подібні за формою до сколівських – невисокі та пласкі за формою головні убори на твердій основі («киба́лці», «киба́вці», «каблужи́»), яку облямовували фабричною тканиною «шалéном», поверх якої нашивали куповану сітку. Часто сітку або марлю фарбували в зелений колір, що свідчить про тривалу традицію побутування таких очіпків на Західній Бойківщині. Носили їх до середини XX ст. переважно старші жінки, які дотримувалися традицій [21].

В окремих місцевостях Старосамбірського р-ну (м. Хирів, Добромилі, сс. Мигове, Смільниця) упродовж XIX – на початку XX ст. побутували чепці, схожі на турківські, – червона основа з тканини та зелена сітка, однак дещо інші за формою (нижчі, видовжені, з зав'язками на потиличній частині). Окрім того високоякісним виконанням та різноманітністю орнаментів вирізнялися сітчасті денця, які виготовляли в Каньчудзі (тепер – Польща) – знаному осередку виготовлення мережива. Очіпки можна було купити на ярмарках, базарах, у крамницях, нерідко ними торгували євреї, які мандрували Галичиною. Для т. зв. «каньчужських» очіпків характерна бавовняна або шовкова промислова пряжа – тонка, дуже щільного скручування, що створювало надзвичайно дрібну структуру орнаментальної сітки, а відповідно, і виробу (іл. 2).

Воловецькі та міжгірські мереживні чепці (Закарпатська Бойківщина) належать до ажурних очіпків на твердій основі у вигляді обруча («гиба́лка», «кимба́лка», «кеба́вка», «киба́лка»), виготовленого зі шматка грубого полотна, клоччя, картону чи іншого придатного для цього матеріалу,

який згодом обтягували тканиною. Мереживну частину з'єднували з цією твердою основою, внаслідок чого отримували цілісний виріб. Наприкінці XIX – початку XX ст. для створення сітчастого чепця за сировину брали переважно льон, а також тонкопрядену вовну та волічку білого кольору. Для виготовлення очіпків найпоширеніша техніка сітчастого плетіння («брання») [12; 25]. Позаду до «киба́лки» прикріплювали довгі крамні стрічки («пантлики», «пандлики») (від двох до шести) теж чорної барви. Подібними за формою та технікою виготовлення до очіпків з Закарпатської Бойківщини є мереживні вироби зі Сколівщини: білого та зеленого кольорів, на кибалці, невисокі, майже пласкі, виконані технікою брання [14] (іл. 3).

З поширенням від початку XX ст. техніки в'язання, яка була простіша у технологічному вирішенні, ніж сітчасте плетіння, у виготовленні мереживної основи очіпків починають застосовувати спиці. Орнамент та структура виробу, створені у такий спосіб, візуально практично нічим не різнилися від «браного».

У народній жіночій одязі Бойківщини в'язані спицями та гачком хустини поширилися від 1920–1930-х років. Окрім того, хустини можна було придбати на торговиці у Старому Самборі, Самборі, Добромилі, Хирові, Стрию, Дрогобичі, Волівці та інших містах. В'язані з вовни хустини – теплі, доступні у виготовленні, тому часто робили такі вироби «на за́каз». Особливо поширилися хустини у повоєнний час, коли брак одягу був надто відчутний [14, с. 1403–1419].

Для суцільно в'язаних хустин як основну сировину найчастіше використовували доморобну вовну природного забарвлення, подекуди – льон. Застосування технік в'язання спицями і гачком, поєднання різних видів переплетень та розмаїття технологічної фактури створювали цікаві орнаментальні полотна.

Іл. 1. Дерев'яна форма «верстатик», «на лаві» для плетіння рукавиць; «биті рукавиці», поч. XX ст. Музей етнографії на художнього промислу Інституту народознавства НАН України

Іл. 2. Мереживний очіпок, плетений на кросенцях, осередок в Канчудзі. 1878 р. м. Добромиль Старосамбірського р-ну Львівської обл. Етнографічний музей в Кракові ім. Северина Удзєлі (Польща)

Іл. 1. Молодиця в очіпку, «браному» на кросенцях: вид спереду. 1930-і рр.; с. Волосянка Сколівського р-ну Львівської обл. Фото Р. Райнфуса. 248_F_XI. Архів Музею народного будівництва в Сяноку (Польща)

Іл. 4. Оздоблення низу спідниці – «фартуха» мереживом, в'язаного гачком. Середина XX ст.; с. Козьова Сколівського р-ну Львівської обл. Краєзнавчий музей в Козьовій (Україна). Польові матеріали авторки, 2019

Центральну частину хустин в'язали здебільшого одним технологічним візерунком – «гульки», «зигзаги», «вічка», по периметру обв'язували широкою ажурною смугою з цієї ж пряжі, але з використанням

іншого орнаменту («ромбки», «звунки»), яку завершували френзелями різної довжини та щільності.

Плетені пояси побутували у комплексах чоловічого та жіночого вбрання

Закарпатської Бойківщини (сс. Гусний, Тихий, Ужок, Луг, Нова Стужиця Великоберезнянського р-ну) майже до середини ХХ ст. («крайка», «пасик», «плетінка», «пасина», «гачник»): виконані технікою плетіння по стіні та вручну, в'язані «гачками», значно рідше трапляються згадки про вироби, в'язані спицями («плетені спицями»). Ймовірно, в'язані гачком і спицями пояси замінили плетені, які були дещо складніші у виконанні, і як поширення нових текстильних технік у традиційному мистецтві. Жінки носили вужчі пасини (завширшки 7–10 см), чоловіки – ширші. Виробляли пасини з однотонної доморобної фарбованої вовни яскравих червоного, вишневого, рожевого, синього, зеленого кольорів. Протилежні кінці поясів викінчували «кутасами», «г'омбічками», «б'омблями», «бамбульками», «кітульками» – різних форм та розмірів кольорові круглі вовняні кульки чи китиці [13; 14].

До взуття бойки носили шкарпетки («штримфлі», «струмфлі», «пунчохи», «скарпоти», «фусиклі», «капці») – для утеплення ніг, як декоративне доповнення до взуття, та холявки («штуци») – на зразок шкарпеток стопи. Такі вироби в'язали п'ятьма спицями «іглицями» з льону або «некрашеної» вовни. На щодень «птели» однотонні, лицевими петлями «на просто». Святкові декорували в горішній частині, яка виднілася поверх черевиків чи чобіт, кольоровими поперечними «пасочками». Здебільшого шкарпетки та холявки були поширені в гірських місцевостях [14; 16].

До традиційних бойківських наручних доповнень кінця ХІХ – другої половини ХХ ст. належать рукавиці та нараквиці. Якщо рукавиці побутували практично у всіх місцевостях, то нараквиці були поширені локально і вийшли з ужитку до середини ХХ ст.

Рукавиці мали переважно функціональне призначення: для захисту рук у холодну пору року від негоди, як складова робочого

одягу; однак у святковій народній носі (окрім практичної функції) набували декоративних ознак. Про будень рукавиці – з дешевої сировини та без оздоблення – виробляли в домашніх умовах. Наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. до церкви чи на «празник» злагоджували (особливо дівчата і молодіці) вироби кращої якості: складніші за технологічним виконанням, з кольоровим візерунком.

Давній спосіб – плетіння на спеціальній формі (т. зв. «буті рукавиці») – був поширений до середини ХХ ст. Процес виготовлення рукавиць нагадував ткання: на верхні і нижні зубці дерев'яних деталей вертикально натягували (насновували) пряжу, яка слугувала основою. Для цього використовували льняні нитки («з полотна») – досить потовщені та міцні. Роботу розпочинали від горішньої частини: нитками основних кольорів поперечно перетикали основу – в одному ряду дві нитки. У місці для великого пальця залишали отвір, куди потім вшивали виплетену деталь. Для бойківських рукавиць характерна переважно монохромна колірна гама, інколи – з додаванням іншого кольору. В одному виробі поєднували два-три контрастних кольори (білий-чорний, білий-сірий, білий-сірий-червоний, білий-сірий-зелений).

Від кінця ХІХ ст. у виготовленні рукавиць використовували техніку в'язання («гиклюванням», «гикль'ованням») гачком («крючок», «ключка», «гиклірка»). Переважали рукавиці на один палець «палюхи», однак від 1920–1930-х рр. в жіночій одязі поширилися на п'ять пальців («пальцята», «перчатки»), які в'язали спицями «іглицями». Переважно рукавиці були однотонні, з пряжі натуральної барви. Інколи у декорі використовували поперечносмугасти орнамент, здебільшого – монохромні смуги контрастних відтінків [14; 22].

У традиційній бойківській носі кінця ХІХ – першій пол. ХХ ст. нараквиці

(«нарукавники», «наручники», «наратвиці», «раклиці») були поширені локально, головню в чоловічих комплексах вбрання Закарпатської Бойківщини: утепляли взимку руки чи використовували при роботі, фіксували нижню частину рукавів сорочки. Зарукавники утилітарного призначення не вирізнялися якістю вовни і декором: з білої або сивої вовни, в'язані на «іглицях». В'язка була «вертана» і «проста». Від середини ХХ ст. в'язані нарукавники вийшли з ужитку.

Упродовж ХХ ст. в оздобленні жіночого традиційного вбрання використовували мереживо(мірне, тороки, ажурна сітка з тороками, китиці), виготовлене вручну і промислове. Ним оздоблювали очіпки, хустини, сорочки та «гальки», спідниці «фартухи», запаски. Вишивальні прийоми для мереживного оздоблення використовували у декорванні жіночих сорочок: цим особливо вирізняються вироби з Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Переважно у виготовленні мереживної оздоби використаний прийом «вирізування», «виколювання» [25]. Ажурними оздобами прикрашали жіночий поясний одяг. По нижньому краю спідниць «фартухів» пришивали мереживо завширшки 1,5–3 см. У першій третині ХХ ст. до полотняних спідниць «зубці» робили голкою; від 1920–1930-х рр. почали вив'язувати гачком. Розповсюджене «мереження», «виколювання» – переважно «білим по білому», однак інколи з використанням пряжі іншого кольору [24] (іл. 4).

Такий спосіб декору характерний і для типу поясного одягу – запасок («запинчок»), який носили поверх спідниць. Мереживом прикрашали бокові та нижній краї, нашивали поперечно на виріб. Повсякденні виготовляли з гіршої тканини, без особливих оздоблень. Святкові запаски – білого кольору, з льняного полотна домашнього виготовлення, з поширенням промислової тканини – з «перкалю», вишиті поперечносмугастим

узорчастим орнаментом. Упродовж 1920–1930-х рр. запаски прикрашали по нижньому краю тороками («френзеліями»), плетеними найчастіше вручну технікою вузликового в'язання або дов'язаними гачком. Однак таке декорування не було характерним у попередні періоди, як зазначає Олена Кульчицька «...в такій псевдо-народній носі бачимо часто поперечниці-фартушки, обов'язково з френзеліями, як у рушників. Оця часто чудернацька псевдонародня ноша формується під впливом театральної гардероби, що часто прибирає вид для дешевого ефекту, або наслідком незнання цієї справи театральних управ» [14, с. 1137].

Висновки. Мереживні та в'язані вироби на Бойківщині вирізняються локальними особливостями, зокрема характерними лише для цієї етнотериторії. Особливістю бойківського осередку є техніка плетіння рукавиць «на лобі», яка була поширена до середини ХХ ст. в окремих місцевостях Лемківщини, на Покутті, утім не простежується на Гуцульщині. Плетені та в'язані пояси («пасини») побутували в комплексах чоловічого та жіночого вбрання переважно на Закарпатській Гуцульщині. В декорі народного вбрання розповсюджене мереживо – поштучні вироби та оздоблення. Наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. у жіночому одязі бойкинь невід'ємним компонентом були очіпки з мереживної сітки. За сукупністю декоративних ознак можна виокремити турківські, старосамбірські, сколівські, воловецькі та міжгірські чепці, що дає підстави стверджувати їх унікальні локальні мистецькі прикмети. Одна з технологічних особливостей виготовлення бойківських очіпків кінця ХІХ – початку ХХ ст. – сітчасте плетіння. Упродовж ХХ ст. мереживо(мірне, тороки, ажурна сітка з тороками, китиці), виготовлене вручну і промислове, використовували в оздобленні традиційного вбрання. У виконанні таких оздоб

застосовували різні техніки плетіння, в'язання гачком, що творило мереживний орнамент.

Наукові розвідки засвідчили, що на поч. ХХІ ст. на Бойківщині поступово відроджують осередки декоративного

мистецтва та виготовлення народного вбрання і тканин за автентичними зразками. Маловивченими все ж залишаються питання пограниччя, взаємовпливів народного і професійного, що вказує на необхідність подальших досліджень.

Література

1. Вальницька С. Про народне мистецтво. *Нова Хата*. 1929. № 8–9. С. 4–5.

2. Козакевич О. Українські народні мереживні та в'язані вироби кінця ХІХ – початку ХХІ століття: Історіографія питання. *Народознавчі Зошити*. Серія мистецтвознавча. 2014. № 5 (119). С. 951–966. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2014_5_17

3. Kopernicki J. O Góralach Ruskich w Galicyi. Kraków, 1889. 34 s.

4. Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie. Ziemia i ludność. Łwów, 1899. 676 s.

5. Falkowski J., Pasznyi B. Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim. Zarys etnograficzny. Łwów: Wyd. Towarzystwa Ludoznawczego, 1935.

6. Матейко К. Этнографические особенности одежды бойков. *Карпатский сборник*. Москва: Наука, 1972. С. 66–74.

7. Marciniak J. M. Bojkowski ubiór ludowy. Bojkowszczyzna Zachodnia – wczoraj, dziś i jutro. Warszawa, 2016. Т. 1. S. 597–614.

8. Бурачинська Л. Народне вбрання Бойківщини. *Бойківщина*. Монографічний збірник матеріалів про бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту, Український архів. Філадельфія – Нью Йорк. Т. XXXIV. 1980. С. 291–318.

9. Стельмашук Г. Українські народні головні убори. Львів: Априорі. 2013. 270 с.

10. Кляшторна Н. Народне вбрання Західної Бойківщини: Літовищі та околиці. Івано-Франківськ. 2017. 84 с.

11. Reinfuss R. Karpaski świat bojków i łemków. Fotografie. Lesko. 2015. 247 s.

12. Козакевич О. Брання. *Мала енциклопедія українського народознавства*. За ред. С. Павлюка. Львів: Афіша, 2007. С. 65–66.

13. Козакевич О. Українські традиційні в'язані вироби кінця ХІХ–ХХ ст.: локальні особливості (за матеріалами західних областей). *Записки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка*. Т. CCLXI (261). Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. Львів, 2011. С. 503–524.

14. Козакевич О. Традиційні в'язані та мереживні вироби на Бойківщині і Підгір'ї кінця ХІХ – початку ХХІ століття: вбрання (за матеріалами мистецтвознавчих експедицій 2005–2006-х рр.). *Народознавчі зошити*. 2015. № 5 (125). С. 1127–1149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2015_5_14.

15. Козакевич О. Декор мереживних очіпків кінця ХІХ–ХХ ст. (за матеріалами західноукраїнських областей). *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. 2019. Вип. 6. С. 253–261.

16. Kozakevych O. Ludowe wyroby dziane i koronkarskie na Bojkowszczyźnie i Podgórzu w końcu XIX – na początku XXI wieku: cechy regionalne i odmiany lokalne (na podstawie badań terenowych w latach 2005–2006). *Łemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. naukowa B. Halczak, R. Drozd, S. Dudra, O. Kozakevych, O. Kuzmenko, P.J. Best, M. Šmigel'. Słupsk, 2016. , Tom VI. S. 438–458.

17. Козакевич О. Бойківські в'язані вироби та мереживо кінця ХІХ–ХХ століття: локальні та художні особливості. *Бойківщина*. Дрогобич. 2007. Т. 3. С. 441–447.

18. Козакевич О. Трансформаційні процеси в українському традиційному мистецтві (на прикладі в'язаних та мереживних виробів Бойківщини). *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. Київ, 2008. Вип. 27. С. 25–31. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/eins/eins_2008_27.pdf.

19. Turnau I. Historia dziewiarstwa europejskiego do początku XIX wieku. Wrocław–Warszawa: WPAN. 1979.

20. Чернівецький Обласний Державний Архів. Ф.1 Оп.1. Спр.73.

21. Архів ІН НАН України. Ф.1. Оп.2. Спр.530. "Звіт мистецтвознавчої комплексної експедиції на Бойківщину та Лемківщину, 2005 р."

22. Козакевич О. Р. Мереживо і в'язання в декорі лемківського вбрання: етнолокальні та

художні особливості. *Art and design*. 2020. №1. С. 34–41. DOI: [10.30857/2617-0272.2020.1.9](https://doi.org/10.30857/2617-0272.2020.1.9).

23. Архів ІН НАН України. Ф.1. Оп.2. Спр.539. "Звіт мистецтвознавчої комплексної експедиції на Бойківщину та Підгір'я, 2006 р. (Козакевич О., Шпак О., Федорчук О.)".

24. Козакевич О. Типологія українських народних в'язаних та мереживних виробів XIX – початку XXI століття: вбрання. *Народознавчі Зошити*. Серія мистецтвознавча. 2014. № 6 (120). URL: С. 1403–1419. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Naz_Micte_2014_6_31

25. Архів ІН НАН України. Ф.1. Оп.2. Спр. 596. "Звіт мистецтвознавчої комплексної експедиції на Закарпатську Бойківщину, 2009 р. (Герус Л., Никорак О., Козакевич О., Мотиль Р., Федорчук О.)".

References

1. Valnytska, S. (1929). Pro narodne mystetstvo [About folk art]. *Nova Khata – New House*, №8–9. 4–5. [in Ukrainian].

2. Kozakevych, O. (2014). Ukrainian Folk Lace and Knitting Items of the Late XIX – Early XXI Centuries: Historiography of a problem [Ukrainian narodni merezhivni ta viazani vyroby kintsia XIX – pochatku XXI stolittia: Istoriohrafiiia pytannia]. *Narodoznavchi Zoshyty – The Ethnology Notebooks*. Art Studies Series, 5 (119). 951–966 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2014_5_17 [in Ukrainian].

3. Kopernicki, J. (1889). *O Góralach Ruskich w Galicyi* [About the Russian Highlanders in Galicyi]. Krakau [in Polish].

4. Strzetelska-Grynbergowa, Z. (1899). *Staromiejskie. Ziemia i ludność* [Staromiejskie. Land and people]. Lviv [in Polish].

5. Falkowski, J., Pasznyi, B. (1935). Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim. Zarys etnograficzny [On the border between Lemko and Boyko. Ethnographic outline]. *Prace Etnograficzne – Ethnographic Works*. Lviv [in Polish].

6. Mateiko, K. (1972). Etnohrafycheskye osobennosti odezhdy boikov [Ethnographic features of clothing strikers]. *Karpatskyi sbornik – Carpathian collection*. 66–74 [In Russian].

7. Wolski, J. (Eds.) (2016). *Bojkowszczyzna Zachodnia – wczoraj, dziś i jutro* [Western Boyko region – yesterday, today and tomorrow]. 1. Warsaw [in Polish].

8. Burachynska, L. (1980). Narodne vbrannia Boikivshchyny. *Boikivshchyna* [Folk costume of

Boikivshchyna. *Boikivshchyna*. Filiadelfia – Niu York, 291–318 [in Ukrainian].

9. Stelmashchuk, H. (2013). *Ukrainski narodni holovni ubory* [Ukrainian folk hats]. Lviv [in Ukrainian].

10. Kliashtorna, N. (2017). *Narodne vbrannia Zakhidnoi Boikivshchyny: Litovyshchi ta okolytsi* [Folk costume of Western Boykivshchyna: Resorts and surroundings]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

11. Reinfuss, R. (1992). Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie łemkowszczyzny. *Łemkowie w historii i kulturze Karpat* [Cultural connections on both sides of the Carpathians in the Lemko region. Lemkos in the history and culture of the Carpathians]. Rzeszow [in Polish].

12. Kozakevych, O. (2007). Brannia [Sprang]. The Concise Encyclopedia of Ukrainian Ethnology. S. Pavlik (Ed.) 65–66. Lviv [in Ukrainian].

13. Kozakevych, O. (2011). Ukrainski tradytsiini viazani vyroby kintsia XIX–XX st.: lokalni osoblyvosti (za materialamy zakhidnykh oblastei) [Ukrainian Traditional Knitting Items of the End of XIX–XX Centuries: Local Features (According to Western Regions` Materials)]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T.H. Shevchenka. Notes Shevchenko Scientific Society*. CCLXI (261). Lviv [in Ukrainian].

14. Kozakevych, O. (2015). Tradytsiini viazani ta merezhivni vyroby na Boikivshchyni i Pidhiri kintsia XIX – pochatku XXI stolittia: vbrannia (za materialamy mystetstvoznachnykh ekspedycii 2005–2006.) [The Traditional Knitting any Lace Items in Boyko and Pidhiria Regions of the End of XIX – Early XXI Centuries: Clothing (According to Art Studies Expeditions in 2005–2006)]. *Narodoznavchi zoshyty – The Ethnology Notebooks*, 5 (125). 1127–1149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2015_5_14 [in Ukrainian].

15. Kozakevich, O. (2019). Dekor merezhivnykh ochipkiv kintsia XIX–XX st. (za materialamy zakhidnoukrainskykh oblastei) [Decor of lace hats of the end of the XIX–XX centuries. (based on the materials of the western Ukrainian regions)] *Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu – Scientific collection of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life*. 6. 253–261 [in Ukrainian].

16. Kozakevych, O. (2016). Ludowe vyroby dziane i koronarskie na Bojkowszczyźnie i Podgórzcu w końcu XIX – na początku XXI wieku: cechy regionalne i odmiany lokalne (na podstawie badań terenowych w latach 2005–2006) [Folk

knitted and lace products in the Boyko region and Podgórze at the end of the XIXth – beginning of the XXIst century: regional features and local varieties (based on field research in 2005–2006)]. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowa – Łemko, Bojko, Rusinis. History, present day, material and spiritual culture*. Vol. VI. 438–458 [in Polish].

17. Kozakevych, O. (2007). Boikivski viazani vyrobny ta merezhyvo kintsia XIX–XX stolittia: lokalni ta khudozhni osoblyvosti [Boyko knitted products and lace of the end of the XIX–XX centuries: local and artistic features]. *Boikivshchyna – Boykivshchyna*. 3. 441–447 [in Ukrainian].

18. Kozakevych, O. (2008). Transformatsiini protsesy v ukrainskomu tradytsiinomu mystetstvi (na prykladi viazanykh ta merezhyvnykh vyrobiv Boikivshchyny) [Transformational processes in Ukrainian traditional art (on the example of knitted and lace products of Boykivshchyna)]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic History of the Peoples of Europe*. 27. 25–31 URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/eins/eins_2008_27.pdf [in Ukrainian].

19. Turnau, I. (1979). *Historia dziewiarstwa europejskiego do pocztku XIX wieku* [History of European knitting until the beginning of the 19th century]. Wrocław-Warsaw [in Polish].

20. Chernivetskyi Oblasnyi Derzhavnyi Arkhiv [Chernivtsi Regional State Archive]. F.1 Op.1. Spr.73.

21. Kozakevych, O., Olijnyk, O., Fedorchuk, O. (2005). Arkhiv IN NAN Ukrainy. *Zvit mystetstvoznavchoi kompleksnoi ekspedytsii na*

Bojkivshchynu ta Lemkivshchynu [Archive of IN of NAS of Ukraine «Report of the Artistic Expedition to Boikivshchyna and Lemkivshchyna»]. 1. 2. 530 [in Ukrainian].

22. Kozakevych, O.R. (2020). Merezhyvo i viazannia v dekori lemkiivskoho vbrannia: etnolokalni ta khudozhni osoblyvosti [Lace and knitting Lemko's clothing décor: ethnic local and art features]. *Art and design*. 1. 34–41. DOI: [10.30857/2617-0272.2020.1.9](https://doi.org/10.30857/2617-0272.2020.1.9) [in Ukrainian].

23. Kozakevych, O., Shpak, O., Fedorchuk, O. (2006). Arkhiv IN NAN Ukrainy "Zvit mystetstvoznavchoi kompleksnoi ekspedytsii na Boikivshchynu ta Pidhiria" [Archive of the Institute of NAS of Ukraine "Report of the complex art expedition to Boykivshchyna and Pidhirya"] [in Ukrainian].

24. Kozakevych, O. (2014). Typolohiia ukrainskykh narodnykh viazanykh ta merezhyvnykh vyrobiv XIX – pochatku XXI stolittia: vbrannia ypology of Ukrainian folk knitted and lace products of the XIX – beginning of the XXI century: clothes]. *Narodoznavchi Zoshyty – Ethnographic Notebooks*. 6 (120). 1403–1419. URL: C. 1403–1419. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NazMict_2014_6_31 [in Ukrainian].

25. Herus, L., Nykorak, O., Kozakevych, O., Motyl, R., Fedorchuk, O. (2009). Arkhiv IN NAN Ukrainy. «Zvit mystetstvoznavchoi kompleksnoi ekspedytsii na Zakarpatsku Boikivshchynu [Archive of the Institute of National Academy of Sciences of Ukraine "Report of the complex art expedition to the Transcarpathian Boykivshchyna]. 1. 2. 596 [in Ukrainian].

LACE AND KNITTING IN BOIKO'S CLOTHING DECOR: ETHNIC LOCAL AND ART FEATURES

KOZAKEVYCH O.R.

Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine

Purpose. Local and artistic features of Boiko's region traditional clothing décor are studied. The attention is given to lace and knit decor, which gave the clothing components a unique and often was the artistic accent in Boiko's clothing complexes.

КРУЖЕВО И ВЯЗАНИЕ В ДЕКОРЕ БОЙКОВСКОЙ ОДЕЖДЫ: ЭТНОЛОКАЛЬНЫЕ И ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ

КОЗАКЕВИЧ О.Р.

Институт народоведения Национальной академии наук Украины

Цель. Проанализировать художественно-стилистические характеристики украшения народной одежды Бойковщины, кружевного и вязанного декора в частности, благодаря которому компоненты костюма получали отличительные локальные черты.

Methodology. The methodological basis of the study is the principle of systematic approach and comprehensive research. The comparative-historical and typological methods were used for the study research subject. The analysis of lace and knit décor was done using the art study method.

Results. The main typological groups and items` types formed under the influence of ethno-cultural and historical factors were determined in the Boiko`s region based on artifacts from museum collections, field studios and scientific sources. The décor manufacturing textile techniques and technological methods are outlined, with pointed of common and distinctive features in comparison with folk clothing of the Carpathian region`s other ethnographic groups. Artistic and stylistic characteristics of knitting and lace are analyzed, taking into account the interplay of neighboring ethnicities cultures and border features. It is studied out that the lace décor was mostly common in female headwear, the waist wear and shirts. Sprang, lace, crocheting weaving techniques as well as other technological methods were used in the manufacturing lace adornments. Knitting, crocheting and weaving "on the laba" were used for gloves, "narakvytsias", and socks-stockings manufacturing. In folk clothing Boikos applied weaving belts which were made in technique "on the wall". This kind of belts also were used in Hutsul`s region – mainly on the Hutsul-Pokuttia border and were not common in Boikos. According to the artistic and stylistic features, it is possible to single out female coifs with lace bottoms, openwork ornaments on female shirts of Transcarpathian Boiko`s region, decoration low edges of aprons ("zapaskas") with fringes using macramé. However, the ethno-local and artistic characteristic of lace and knitting within single centers were differed in their unique features.

Scientific novelty consists in the introduction into the scientific circulation of

Методологія. В основі методології – принцип системного підходу і комплексного дослідження. Для вивчення предмета дослідження використані порівняльно-історичний і типологічний методи. Аналіз художественних особливостей кружевного і вязаного декору здійснений за допомогою історико-художественного методу, а саме – методу формального аналізу і частково образно-стилістичного.

Результати. На основі вивчених артефактів із музейних колекцій, результатів польових досліджень, а також аналізування наукових джерел визначені провідні типологічні групи і типи виробів на Бойківщині. Позначено текстильні техніки і технологічні прийоми виготовлення декору. Проаналізовані художественно-стилістичні характеристики вязання і кружева, зважаючи на взаємодію культур сусідніх етносів. Визначено, що кружевий декор головним чином був поширений у жіночій головній убранні, поясній одязі, рубашках. При виготовленні ажурних прикрас використовували текстильні техніки «брання», плетіння, вязання крючком і різноманітні технічні прийоми. Вязання спицями, крючком і «плетіння на лабі» використовували при виготовленні рукавичок, носків-чулок. У народній одязі бойківців використовували плетені пояси «по стіні», які не поширені у лемків, а на Гуцульщині – головним чином на гуцульсько-покутському пограниччі. За художественно-стилістичними особливостями можна виділити жіночі чепці, ажурні орнаменти на жіночій сорочці Закарпатської Бойківщини, прикрасу нижнього краю «запасок» бахромою «макраме». Однак навіть у окремих центрах етнолокальні і художественні характеристики кружева і вязання відрізнялися унікальними рисами.

Наукова новизна полягає у введенні в науковий оборот матеріалів про бойківську народну одязь, зразків кружева і вязаного декору, що відкривають художественне різноманітність традиційного

materials about Boiko`s folk clothing. The focus is on the lace and knit décor that reveals the artistic diversity of Boiko`s region clothing art.

Practical significance. The study allows expanding the knowledge of Boiko`s traditional garment and textile production, in particular, about the centers of manufacturing some types of clothing with openwork and knitting. This contributes to use the receives information in the further study of Boiko`s region traditional clothing.

Keywords: *Boiko`s region; décor; openwork; lace; folk clothing; knitting; textile techniques; border; ethno-cultural influences; local features; tradition.*

костюма Бойковщини.

Практическое значение. Исследование дает возможность расширить знания о традиционной одежде бойков и о текстиле в частности, об центрах изготовления отдельных типов одежды с использованием ажурного и вязанного декора, что способствует введению полученных материалов для изучения народного костюма Бойковщины.

Ключевые слова: *Бойковщина; украшение; ажур; кружево; народная одежда; вязание; текстильные техники; пограничье; этнокультурные влияния; локальные характеристики; традиция.*

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО АВТОРА

Козакевич Олена Романівна, канд. мист., науковий співробітник відділу народного мистецтва, Інститут народознавства НАН України, ORCID 0000-0002-8742-4337, **e-mail:** kozakevych.olena@gmail.com

Цитування за ДСТУ: Козакевич О. Р. Мереживо і в'язання в декорі бойківського вбрання: етнолокальні та художні особливості. *Art and design*. 2020. №4(12). С. 101–113.

<https://doi.org/10.30857/2617-0272.2020.4.8>

Citation APA: Kozakevych, O.R. (2020) Lace and Knitting Boiko`s Clothing Decor: Ethnic Local and Art Features. *Art and design*. 4(12). 101–113.